

TÜRK EKONOMİSİNDE İHRACAT VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM İLİŞKİSİ: BİR ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Murat KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Malatya
mkaragoz@inonu.edu.tr

Kadir KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Malatya
kkaragoz@inonu.edu.tr

EXPORT-FOREIGN DIRECT INVESTMENT RELATIONSHIP IN TURKISH ECONOMY:A TIME SERIES ANALYSIS

Abstract

In this study the analysis depending on time series finds out that, there is a univariate causality from exports to FDI in terms of co-integration theory and Granger causality. In exports constant plus time trend, in FDI only the constant seems to be the deterministic components. This fact points to a genuin relationship between exports and FDI which is not an outcome of common trend factor.

Key Words: Turkish economy, Foreign direct investment, export, co-integration, Granger causality.

Özet

Bu çalışmada zaman serilerine dayalı analizde ihracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru ilişki, eş-bütünleşme teorisi ve Granger nedenselliği ile tesbit edilmiştir. İhracatta *sabit + trend*, DYY’de ise sadece *sabit* şeklindeki deterministik trend yapıları bu iki seri arasındaki ilişkinin ortak trend faktöründen kaynaklanmayan gerçek bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, Doğrudan yabancı yatırımlar, İhracat, eş-bütünleşme, Granger nedenselliği.

1. Giriş

Türkiye’de 1980’den bu yana dışa açık bir büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu tarihten itibaren gerçekleşen liberalleşme sürecinde pek çok alanda olduğu gibi, doğrudan yabancı sermaye alanında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Türkiye bu değişikliklerle, küreselleşme sürecinin en hızlı gelişmesini gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla pay almak ve bunu ekonomik kalkınmasında seferber etmek istemektedir. Gerçekten de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özellikle yöneldiği gelişmekte olan ekonomilere sadece getirdiği ek sermaye ile üretim kapasitesine ve ona bağlı olarak istihdam açısından değil aynı zamanda sağladığı yeni teknolojilerle üretim yapısının modernleşmesine ve dinamizm kazanmasına da ciddi katkı sağlamaktadır. 1980’den sonra anlamlı bir gelişme gösteren Türkiye’ye yönelik DYY girişleri, daha önemli bir artışı 1990’lı yıllar boyunca gerçekleştirdi. 2000’li yılların başında mevcut çizgisini koruduğu anlaşılabilir doğrudan yabancı yatırımlarının, Türkiye’nin AB ile olan müzakere sürecinde daha da hız kazanması beklenmektedir (Şen ve Karagöz, 2005).

Ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişki Türkiye için de birçok araştırmada ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlardan bazıları ihracat kaynaklı büyüme hipotezini desteklerken (Alıcı ve Ucal, 2003), örneğin Abdunasser ve Menuchehr (2000)’in yürüttükleri nedensellik testlerinde ihracattan büyüme yönüne nedensellik olmadığı bulgulanmıştır.

Bunlara paralel olarak bu makalede, Türkiye ekonomisinde dışa açılmanın değişik boyutlarından biri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde durulmuştur. Çalışmada DYY girişlerinin önceki dönemlere göre nisbî olarak daha fazla hız kazandığı son on yılda (1994-2004), Türkiye’nin ihracat ve büyüme performansına olan etkileri araştırılmıştır.

Ekonometrik testlere göre sadece ihracat ile gayrisafi yurt içi hasıla arasında anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Buna göre, ihracat GSYİH büyümesi için bir neden oluşturmaktadır. Diğer kombinasyonlarda anlamlı bir sonuç bulunmamış, Granger nedenselliğine rastlanmamıştır.

Buna göre ihracat kaynaklı büyüme hipotezi Türkiye örneğinde desteklenmekte, fakat doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve büyüme üzerindeki anlamlı bir etkiye yol açması için konu ile ilgili iktisat politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları (DYY) artırmaya yönelik politikaların nihai amacı ulusal ekonomiyi canlandırmak, büyümeyi

sürdürülebilir hale getirme olmakla birlikte bu amacın gerçeğe kanallarından biri de kuşku yok ki ihracat (IHR) kanalıdır. Çünkü büyümenin önemli bir ayağı ihraç ürünlerinin çeşitlenmesi, dış piyasalarda rekabet edebilirlik ve yeniliklerin kovalanmasıdır. Bütün bunların sonucunda büyük ölçüde yeni bir üretim tekniği, yeni bir ürün veya yeni bir organizasyon anlayışı şeklinde ülkeye giren yabancı sermayeye katkıda bulunacağı açıktır. O halde iktisadi bir öngörü olarak ihracat ile yabancı sermaye akışı arasında bir ilişki olacağı açıktır. Öte yandan sezgisel olarak iki seri arasında sadece IHR'den DYY'ye doğru bir nedensellik olacağı söylenebilir. Tersine, DYY'den IHR'ye doğru bir nedensellik pek makul görünmemektedir. Bununla birlikte iki yönlü nedensellik pekâlâ Granger nedensellik testi ile araştırılabilir.

Bu çalışmanın AB sürecinde yeniden şekillenen Türkiye ekonomisinin yeniden planlamasında, yeni politikaların belirlenmesinde yararlı olacağı ve ayrıca iktisat literatürüne katkı yapacağı umulmaktadır.

2. Ekonometrik Zaman Serisi Metodolojisi

Zaman serileri analizinde serilerin durağan olduğu varsayılır. Ortak trend ya da mevsimsellik nedeniyle iki seri arasında sahte regresyon ilişkisi ortaya çıkabilir (Granger ve Newbold, 1974). Durağan bir süreçte ortalama ve varyans zaman boyunca sabit, otokovaryans ise seçilen bir k gecikme sayısı için sabittir: $E(Y_t) = \mu$, $Var(Y_t) = \sigma^2$, $Cov(Y_t Y_{t-k}) = \gamma_k$.

2.1. Durağanlık ve ACF

Çeşitli k gecikmelerine karşı gelen ρ_k otokorelasyon değerleri otokorelasyon fonksiyonu ACF'yi verir. $\rho_k = \gamma_k / \gamma_0$, yani k gecikmeli otokovaryansın sıfır gecikmeli otokovaryansa (varyans) bölünmesi ile k gecikmeli otokorelasyon bulunur. Burada $\gamma_k = \Sigma(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu) / T$, $\gamma_0 = \sigma^2 = \Sigma(Y_t - \mu)^2 / T$ olup örneklem karşılıkları $c_k = \Sigma(Y_t - \bar{Y})(Y_{t-k} - \bar{Y}) / T$, ve $c_0 = \hat{\sigma}^2 = \Sigma(Y_t - \bar{Y})^2 / T$ aracılığı ile örneklem ACF'si $r_k = c_k / c_0$ elde edilir. T gözlem sayısıdır. r_k 'nın grafiğine örneklem korelogramı denilir. Durağan olmayan bir serinin ACF değerleri çok yüksek olup çok yavaş azalır. Durağan bir seri örneğin

pür rastsal (White Noise, WN)) süreç için ACF yaklaşık olarak sıfır ortalama ve $1/T$ varyansı ile normal dağılımlıdır. Buna göre örneğin bir WN sürecinde % 95’lik güven aralığı $\mp 1.96(1/\sqrt{T})$ ile verilir. T büyüdükçe aralık daralır. Tahmini bir r_k değeri bu aralığın içine düşerse $H_0 : \rho_k = 0$ hipotezi kabul edilir. İlk K adet otokorelasyon değerleri $\{[r_k - E(r_k)]/sh(r_k)\}$ ile standartlaştırılarak karesel toplamı alınırsa χ_K^2 değişkeni elde edilir. $H_0 : \rho_1 = \rho_2 = \dots = \rho_K = 0$ hipotezi altında beklenen değerler 0 alınırsa test istatistiği $Q = T \sum r_k^2$ olup χ_K^2 ile verilen tablo değerini aştığında sıfır hipotezi red edilir, en az bir $\rho_k \neq 0$ olur. Bu test büyük örneklem için geçerlidir (Box ve Pierce, 1970). Küçük örneklem için $LB = T(T+2) \sum r_k^2 / (T-k) \sim \chi_K^2$ ile verilen Ljung-Box istatistiği kullanılır (Ljung-Box, 1978).

2.2. Dickey-Fuller Durağanlık Testi

$Cor(Y_t Y_{t-1}) = 1$ olduğunda rastsal süreç $Y_t = Y_{t-1} + u_t$ biçiminde olur. Rastsal yürüyüş adı verilen bu süreç, genel olarak $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ biçimindeki Markov süreci adı verilen 1-inci mertebe otoregresif $AR(1)$ sürecin $\rho = 1$ için özel halidir. Burada $Y_t - Y_{t-1} = (1-L)Y_t = \Delta Y_t = u_t$ olup $A(L) = 1-L$ gecikme polinomunun kökü $L = 1$ olduğundan ‘birim kök süreci’ (unit root) adını alır. Birim kök süreci durağan değilken bunun birinci mertebe farkı bir WN olup durağandır. Uygulamada $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ sürecinin farkı alınarak $\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t$ veya $\rho - 1 = \gamma$ ile kısaca

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

olur ki, $H_0 : \gamma = 0$ birim kök hipotezi olup bunun için yapılan anlamlılık testine ‘birim kök testi’ denilir. Sıfır hipotezi kabul edilirse seri birinci mertebeden bütünleşik (integrated) olup, 1-inci mertebe fark ile seri durağanlaşır. Bu yüzden seriye 1-inci mertebeden homojen denir. Genel

olarak d defa fark alınarak $\Delta^d Y_t = u_t$ biçiminde durağanlaşan seriye d-inci mertebeden bütünleşik (homojen) seri adı verilir.

$H_0 : \rho - 1 = \gamma = 0$ için yapılan t testi τ (to) testi adını alır. τ istatistiğinin kritik değerleri t'den daha büyük varyanslı olup, Monte Carlo deneyi ile Dickey ve Fuller tarafından tablolaştırılmış (Dickey ve Fuller, 1979), MacKinnon ise genişletmiştir (MacKinnon, 1991). Standart t-testi ancak τ testi ile sıfır hipotezi red edilirse, yani seri durağan ise kullanılabilir. DF testi kesme ve trend (eğim) terimi içerecek şekilde genişletilmiştir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

hata terimi otokorelasyonlu ise

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

olur ki, buna genişletilmiş (augmented) DF veya kısaca ADF testi denilir.

2.3. Koentegrasyon (Eşbütünleşme)

İki durağan-dışı fakat aynı mertebeden homojen seri arasındaki regresyona ait kalıntılar $I(0)$ biçiminde durağan ise bunlar 'eş-bütünleşik' serilerdir. İki seri aynı dalga uzunluğuna sahip olup trendler bir birini götürür. Eş-bütünleşik seriler arası regresyon sahte değildir. Bu şekilde uzun dönem ilişkisi korunur. t ve F testleri geçerlidir. Regresyona koentegrasyon regresyonu, eğim katsayısına 'koentegrasyon parametresi' adı verilir. Koentegrasyon regresyonunda kalıntıların hesabı koentegrasyon parametresine bağlı olduğundan, kalıntılar için DF birim kök testi uygun değildir. Bunun yerine Engle-Granger (EG) ve genişletilmiş-EG (AEG) kritik değerleri kullanılır (Engle ve Granger, 1987).

3. Veriler, Uygulama ve Ön Değerlendirme

Bu alışmada DYY, ihracat verileri kullanılacaktır. Doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili fiili girişler için aylık veya çeyrek yıllık veriler mevcut değildir. Bu yüzden bu değişken için diğer değişkenler arasından aylık veya çeyrek yıllık veri bulunan en iyi vekil değişken seçilecektir. Türkiye’de 1980-2002 yılları arası doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili aşağıdaki değişkenler için korelasyon bilgileri Tablo 1 ile özetlenmiştir.

Tablo 1’deki korelasyonlara göre Y5 ile gösterilen Fiilen Giriş Yapılan DYY Miktarı ile en yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyon Y1 ile gösterilen İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$) değişkenidir. Bu yüzden Y5 değişkeninin veri olarak elde edilemediği için vekil (proxy) değişken olarak Y1 değişkeni kullanılabilir.

Buna göre aralarında uzun dönem denge ilişkisi aranan iki seriden biri DYY: doğrudan yabancı yatırımlar, diğeri IHR: ihracat verileridir. Seriler eyrek yıllık olup 50 gözlem içermektedir. Bu sayı zaman serileri analizi için gerekli olan asimptotik geçerliliği sağlamaktadır. Gözlemler 1991:1 ila 2003:2 aralığını kapsamaktadır. DYY verileri Başbakanlık hazine müsteşarlığı web-sitesinden sağlanırken, ihracat serisi Merkez Bankası web-sitesinden derlenmiştir. Her iki seri için de asıl tedarikçi Türkiye İstatistik Kurumudur.

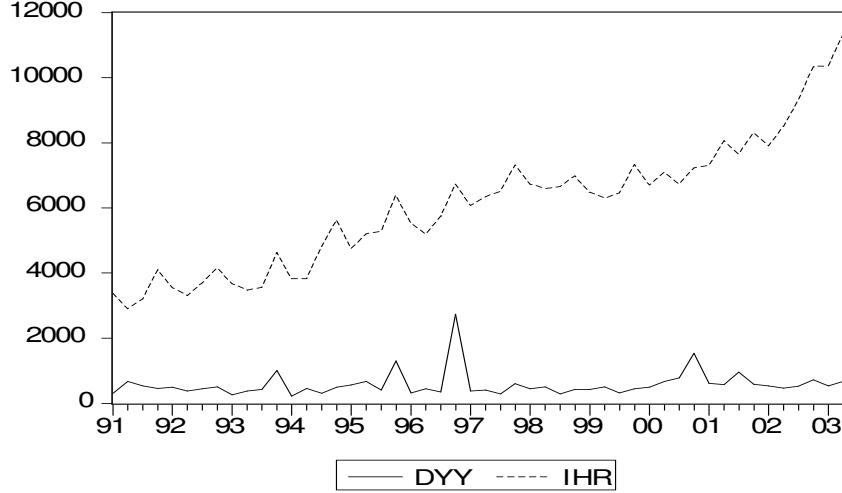
Tablo 1: Doğrudan yabancı yatırım değişkenleri arasındaki korelasyonlar

		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
Y1	Korelasyon	1.000	0.583	0.795	0.214	0.736
	Anlam.Düz.	0.000	0.003*	0.000*	0.326	0.000*
Y2	Korelasyon	0.583	1.000	0.624	0.026	0.529
	Anlam.Düz.	0.003*	0.000*	0.001*	0.908	0.009*
Y3	Korelasyon	0.795	0.624	1.000	0.352	0.724
	Anlam.Düz.	0.000*	0.001*	0.000*	0.100	0.000*
Y4	Korelasyon	0.214	0.026	0.352	1.000	0.128
	Anlam.Düz.	0.326	0.908	0.100	0.000*	0.559
Y5	Korelasyon	0.736	0.529	0.724	0.128	1.000
	Anlam.Düz.	0.000*	0.009*	0.000*	0.559	0.000

Not: (1) Gözlem sayısı n=23 tür. (2) * ile işaretli olanlar % 1 düzeyinde anlamlı korelasyonlar. (3) Y1: İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$) Y2: Yatırım Belgelerinin Top.Yat. Tutarı (Milyar TL) Y3: Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (Kümülatif) Y4: Firmaların Toplam Sermayesi (Milyar TL- Kümülatif) Y5: Fiili Giriş (Milyon \$) (4) Kaynak: T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

İlk olarak bu iki seri için zamana karşı serpilme diyagramı Şekil 1 ile verilmiştir.

İhracat serisinde mevsimsellik, artan trend ve 1998 ve 2002 dönemlerinde kırılma ile belirginleşen yapısal değişimler gözlenmektedir.

Şekil 1: Doğrudan yabancı yatırımlar ve İhracat serisi grafiği 1991:1-2003:2

Öncelikle buradaki trendin stokastik olup olmadığı, yani birim kök hipotezi test edilmelidir. Birim kök testi sonuçları Tablo 2’de görülebilir. DYY için birim kök testinde deterministik trend terimi anlamlı bulunmamış, buna mukabil birim kök hipotezi de kabul edilmemiştir. IHR serisinde ise kesme terimli deterministik trend anlamlı çıkmış, birim kök hipotezi yine red edilmiştir. Her iki seri için de birim kök regresyonları güvenilir olup bunların F testine ilişkin p-değeri uyumun iyiliğine işaret ederken, DW istatistiğinin 2’ye yakın oluğu kalıntıların otokorelasyonsuz olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: DYY ve İhracat serileri için durağanlık testi sonuçları

Seri Adı	Deterministik Trend	ADF test İstatistiği	Kritik Değerler	F-testi için p-değeri	D-W İstatistiği
DYY	Sabit	-7.525526	-3.5682	0.000000	1.996140
IHR	Sabit+Trend	-5.244824	-2.6100	0.000000	1.956440

NOT: (1) Birim kök hipotezi için MacKinnon kritik değerleri. (2) Örneklem dönemi 1991:2 2003:2.

Buna göre her iki seri de stokastik trend içermemektedir. Seriler sıfır mertebeden homojendir. Bununla birlikte bu iki seri arasındaki

regresyonun sahte olup olmayacağı eş-bütünleşme testine tabidir. Bu iki seriye ilişkin eş bütünleşme analizi sonuçları Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3: Eş bütünleşme testi sonucu

Özdeğerler	Olabilirlik Oranı	%5 lik Kritik Değer	%1'lik Kritik Değer	KD Sayısı Hipotezi
0.371918	22.90881	15.41	20.04	Hiç Yok**
0.012109	0.584773	3.76	6.65	En çok 1

NOT: (1) Gecikme sayısı bire bir. (2) *(**) %5(%1) anlamlılık düzeyinde hipotezin reddini gösterir.

Tablodaki kritik değerlere göre LR testi % 1 anlamlılık düzeyinde hiç koentegrasyon denklemi yok şeklindeki sıfır hipotezini red ederken, bir koentegrasyon denkleminin varlığına işaret eden ikinci sıfır hipotezini kabul etmektedir. Buna göre bir adet koentegrasyon denklemi vardır. Normalize edilmiş koentegrasyon denklemi şöyledir:

$$DYY = 467.8944 + 0.018497 * IHR \quad (4)$$

Bu uzun dönem ilişkisine göre ihracatta 1000 dolarlık bir artış doğrudan yabancı yatırımları 18.497 dolar artırmaktadır. Buradaki uzun dönem ilişkisi DYY'den IHR'ye doğru denenmiş anlamlı bulunmamıştır. Böylece uzun dönem nedenselliği IHR'den DYY'ye doğrudur. Bu bulgu aşağıda Tablo 4 ile verilen Granger nedensellik testi ile de desteklenmektedir.

Tablo 4: Granger Nedensellik testi

Sıfır Hipotezi	F-İstatistiği	p-değer
DYY, IHR için bir Granger nedeni değildir.	1.19019	0.33124
IHR, DYY için bir Granger nedeni değildir.	1.71030	0.16846

NOT: (1) Gecikme sayısı 4 olarak alınmıştır. (2) Etkin gözlem sayısı 46.

Granger nedenselliğine göre de DYY'den IHR'ye nedensellik bulunmazken IHR'den DYY'ye doğru nedensellik % 17 fiili anlamlılık düzeyine sahiptir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada zaman serilerine dayalı analizde ihracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru ilişki, eş-bütünleşme teorisi ve Granger nedenselliği ile tesbit edilmiştir. İhracatta sabit artı trend, DYY'de ise sadece sabit şeklindeki deterministik trend yapıları bu iki seri arasındaki

ilişkinin ortak trend faktöründen kaynaklanmayan gerçek bir ilişki olduğunu göstermektedir. Serilerde stokastik trend söz konusu değildir.

Uzun dönem ilişkisi bağlamında mevsimsellik önemini kaybettiğinden böyle bir analize girişilmemiştir. Ayrıca tek yönlü nedensellik nedeniyle makul bir analiz tekniği olarak transfer fonksiyonu modeli denenmiş ancak anlamlı bulunmamıştır.

Bu çalışmanın sonuçları Türkiye'nin yabancı sermaye politikası için önemli ipuçları vermektedir. Normal şartlar altında yabancı sermayeden ihracata ve büyümeye doğru bir nedensellik beklenirken Türkiye örneğinde bu beklentinin gerçekleşmediği görölmektedir. Buna göre yabancı sermayeye ilişkin Türk iktisat politikaları yeniden gözden geçirilmelidir.

Yabancı sermaye kavramsal olarak yeniden ele alınmalı, dünyadaki yabancı sermaye hareketleri iyi izlenmeli, var olan yabancı sermaye stratejileri içerisinde seçici olunmalıdır. Yabancı sermaye politikası kalkınma çabalarına, istikrar ortamına, teknoloji transferine, istihdama, dış rekabete, ekonomik verimliliğe, AB sürecine vs katkısı yeniden ele alınmalıdır.

Yabancı sermayenin içerdii riskler, bölgesel ve sektörel öncelikler, sermaye birikimi, tasarruf stoku, ekonomik krizler, finansal piyasalara etkisi dikkatle izlenmelidir.

Kaynakça

- Abdulnasser, H., Manucehr, I. (2000) 'Time-series evidence for Balassa's export-led growth hypothesis', *Journal of International Trade and Economic Development*, 9, 355–365.
- Alıcı, A. A. ve M. ř. Ucal (2003), "Foreign Direct Invesment, Exports and Output Growth of Turkey:Causality Analysis", European Trade Study Group (ETSG) 5th. Annual Conference, Madrid.
- Box, G. and D. Pierce (1970), "Distribution of Autocorrelations in Autoregressive Moving Average Time Series Models", *J. of Amer. Stat. Ass.*, Vol. 65, 1509-1526.
- Dickey, D.A. and W.A. Fuller (1979), "Distribution of the Estimators of Autoregressive Time Series with a Unit Root", *J. of Amer. Stat. Ass.*, vol. 74, 427-431.
- DPT - Devlet Planlama Teşkilatı – (2004). Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara.
- DPT - Devlet Planlama Teşkilatı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/>, (21.04.2005).

- Enders, W. (2004), *Applied Econometric Time Series*, Wiley, New York.
- Engle, R.F., and C.W.J. Granger (1987), "Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing," *Econometrica*, Vol. 55, 251-276.
- Granger, C.W.J., and P. Newbold (1974), "Spurious Regression in Econometrics," *Journal of Econometrics*, Vol. 2, 111-120.
- Ljung, G. and G. Box (1978), "On a Measure of Lack of Fit in Time Series Models", *Biometrika*, Vol. 65, 297-303.
- MacKinnon, J. G. (1991), "Critical Values of Cointegration Tests", ed. by R.E. Engle and C.W.J. Granger, *Long-Run Economic Relationships: Readings in Cointegration* içinde, 13. bölüm, Oxford Univ. Press, New York.
- Şen, A. ve M. Karagöz (2005), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi", *Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi*.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı,
http://www.treasury.gov.tr/stat/yabser_ist.htm, (14 Mayıs 2006).
- TCMB, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>. (27.5.2005).